

СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля та проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Виконання цих функцій покладено на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України та інші центральні органи виконавчої влади, які є суб'єктами державної системи моніторингу довкілля, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля.

Збереження природних ресурсів та підвищення якості навколишнього середовища є одним з основних завдань сталого розвитку. У зв'язку з цим виникають завдання, вирішення яких забезпечить:

- за головними компонентами оцінювати екологічний стан країни;
- покращити процес ухвалення управлінських рішень, інтерпретувати зміни та виявляти недоліки в природокористуванні;
- на основі кількісної оцінки обґрунтувати рішення, що приймається, з урахуванням національних кліматичних, геологічних, соціально-економічних особливостей;
- формулювати стратегії сталого розвитку на всіх його ієрархічних рівнях.

Екологічна ситуація в регіоні формується актуальним станом усіх природних компонентів довкілля, що належать до ландшафтної екосистеми місцевості. У своїй роботі виходимо з того, що ландшафтною екосистемою вважається сукупність на однорідній (за геологічними, геоморфологічними, ґрунтово-гідрологічними, кліматичними показниками) ділянці земної поверхні біогеоценозних екосистем, поєднаних між собою генетичними, історичними (історія розвитку та освоєння), геохімічними та біотичними зв'язками й охоплені певним типом господарського використання [4].

У територіальній структурі ландшафтних екосистем є біогеоценозні екосистеми – ліси, луки, рілля агроекосистеми, а також антропогенні утвори: дороги і комунікації, населені пункти, сільськогосподарські та промислові підприємства, природні й штучні лентичні й лотичні гідроекосистеми [3].

Найбільшою ландшафтною екосистемою є природний територіальний комплекс, який за розмірами не виходить за межі фізико-географічного округу [7].

Біогеоценозні екосистеми, як структурна одиниця ландшафтної [11], поділені на менші складові – парцелярні екосистеми [3]. Консорції – це найнижчий ступінь системної організації живої природи [8]. За станом центральної особини консорції – дерева чи куща, також можна судити про екологічну ситуацію у ландшафті.

Мозаїка консорційних, парцелярних і біогеоценозних екосистем утворює суцільний біогеоценотичний покрив ландшафтних екосистем, основними компонентами якого є рослинний і ґрунтовий покриви разом із тваринним світом [1]. Сучасний біогеоценотичний покрив містить рукотворні компоненти, які розбудувала людина для комфортного проживання й діяльності. Подекуди він переривається суцільною забудовою, дорогами, пустищами тощо. Біотичні потенціали рослинних угруповань і тваринного світу [10], як основа екопотенціалу біогеоценозів і визначальні чинники їх продукційної функції, в агробіогеоценозах докорінно змінені. Під екопотенціалом розуміють сукупність речовинно-енергетичних ресурсів і властивостей, корінних для певної місцевості (нативних) екосистеми, які забезпечують її максимально можливі й самодостатні структурно-функціональні параметри (енергетичні, організаційні, біогеохімічні, водотрансформаційні, середовищні) [4]. Екопотенціал таких систем є максимальним обсягом корисних для людини функцій (захисних, продукційних, рекреаційних, естетичних тощо). Вторинний екопотенціал екосистеми – це сукупність її речовинно-енергетичних ресурсів і властивостей, сформованих під впливом господарського втручання, за якого формуються її поточні структурно-функціональні параметри і корисні функції [3]. Повне використання екопотенціалу переважно недосяжне, та й не бажане, оскільки означатиме повне знищення екосистеми.

Оцінюючи екологічну ситуацію за сукупністю доступних показників стану і функціонування екосистем, можна охарактеризувати загальний стан довкілля і природних ресурсів певної місцевості. Довкілля – це навколишнє щодо людини середовище з усіма його взаємозалежними природним, соціальним та економічним компонентами у часовій і просторовій динаміці [3]. Воно охоплює і теперішнє природне навколишнє середовище (природне довкілля), яке ще зберігає частину первинних (корінних) природних ресурсів, і змінені людиною природні умови.

За сучасними уявленнями [2] сукупність усіх природних можливостей, запасів, джерел, засобів, які може людина використовувати для досягнення певної мети, становлять природні умови й ресурси. Природні ресурси, на відміну від природних умов, людина безпосередньо використовує для матеріального виробництва фізичних

речей, а також застосовує у невиробничій діяльності. До природних умов належать тіла і сили природи, які мають істотне значення для життя людини і діяльності суспільства, проте безпосередньо або побічно не залучені до виробничої чи невиробничої сфери [5].

Інтегральні оцінки якості навколишнього середовища є основою ринкового інструментарію, що потребують адекватної підтримки адміністративними методами, оскільки велика частина з них формується і регулюється на державному або муніципальному рівні.

Таким чином, пропонуються такі ринкові характеристики при інтегральній оцінці якості навколишнього середовища:

- питома вага екологічних податків та зборів в обсязі загальних податкових
- надходжень до державного бюджету;
- питома вага екологічних інвестицій в обсязі загальних інвестицій;
- продаж квот на емісію парникових газів;
- величина боргів з виплати екологічного податку.

Державна система моніторингу довкілля є інтегрованою інформаційною системою, що має здійснювати збирання, збереження та оброблення екологічної інформації для відомчої та комплексної оцінки і прогнозу стану природного середовища, біоти та умов життєдіяльності, вироблення обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних соціальних, економічних та екологічних рішень на всіх рівнях державної виконавчої влади, удосконалення відповідних законодавчих актів, а також виконання зобов'язань України з міжнародних угод, програм, проектів і заходів. Інформація, що зберігається в системі моніторингу, використовується для прийняття рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки органами державної влади та органами місцевого самоврядування і надається їм безкоштовно відповідно до затверджених регламентів інформаційного обслуговування користувачів системи моніторингу та її складових частин.

Спеціально підготовлена інформація на запит користувачів підлягає оплаті за домовленістю, якщо інше не передбачено нормативними актами або укладеними двосторонніми угодами про безкоштовні взаємовідносини постачальників і споживачів інформації.

Система інформаційної взаємодії відомчих підсистем моніторингу довкілля передбачає збір та обмін інформацією на регіональному рівні. Збір та аналітичний контроль даних щодо стану навколишнього природного середовища в області ведеться за основними сферами природного середовища:

- моніторинг якості повітря;
- моніторинг стану вод суші;
- моніторинг прибережних вод;
- моніторинг стану ґрунтів;
- моніторинг показників біологічного різноманіття;
- моніторинг радіаційного випромінювання;
- інформаційна взаємодія [6].

Враховуючи необхідність адаптації вітчизняного природоохоронного законодавства до директив ЄС відповідно до Угоди, треба відмітити, що існуючі в нашій державі мережі спостережень побудовані без урахування рекомендацій Європейської економічної комісії ООН в частині створення Європейської мережі інформації про стан довкілля і тому не спроможні проводити оцінку основних параметрів довкілля відповідно до Директив ЄС [9].

Отже, оцінюючи сучасний стан системи моніторингу довкілля слід відзначити, що вкрай недостатнім є організація та проведення моніторингу забруднення навколишнього середовища на промислових та енергетичних підприємствах. Незважаючи на те, що в Європейському Союзі постійний моніторинг довкілля на підприємствах, що становлять підвищену екологічну небезпеку, є обов'язковим, в нашій державі останніми роками він поступово згортався. Крім того, власники промислових підприємств не зацікавлені у проведенні екологічного моніторингу і відшкодуванні збитків, нанесених в результаті забруднення довкілля. В сучасних умовах функціонування значної кількості промислових підприємств, що споживають величезні обсяги природних ресурсів і забруднюють навколишнє середовище, відбувається без обов'язкового проведення стратегічної екологічної оцінки, що надало б можливість адекватно оцінити збитки, завдані довкіллю.

Серед нагальних проблем функціонування системи моніторингу довкілля можна відмітити відсутність ефективного управління і недостатній рівень координації під час проведення моніторингових робіт як на регіональному, так і на державному рівні, що має забезпечувати спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки

Список використаних джерел

1. Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні / за ред. М. А. Голубця. К. : Наук. думка, 1994. 166 с.
2. Гнатів П. С., Лопотич Н.Я. Природні ресурси та відпочинкова інфраструктура для розвитку туризму у верхньому басейні Дністра. Туристичні ресурси як чинник розвитку території Дністровського каньйону : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (9-10 грудня 2011 р.). Тернопіль : В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 121-124.
3. Гнатів П. С., Хірівський П.Р. Теорія систем і системний аналіз в екології : навч. посіб. Львів : Камула, 2010. 204 с.
4. Голубець М. А. Екосистемологія. Львів : Поллі, 2000. 316 с.
5. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. К. : РВПС України, 1999. 716 с.
6. Люта Н.Г., Лютий Г.Г. Перспективи української геології – дерегуляція чи сталий розвиток?. Мінеральні ресурси України. 2015. № 2. С. 3–7.
7. Сочава В. Б. Введение в учение о геосистемах. Новосибирск : Наука, 1978. 318 с.
8. Царик Й. Консорція і збереження біологічного розмаїття. Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 7. Екологічний збірник НТШ. Львів, 2001. С. 168–174.
10. Шматков Г.Г. Система регіонального екологічного моніторингу. Екологія і природокористування: зб.наук. пр. ІППЕНАН України. Д., 2001. Вип. 3. С.131–134.
11. Biotic potential / Encyclopdia Britannica // The Editors of Encyclopdia Britannica [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/>.
12. Richling A. Ekologia krajobrazu / A. Richling, J. Solon // PWN, Warszawa, 1998. 319 p.